

ALİ PAŞA CAMİİ

Ekrem ANAÇ*

ALİ PAŞA KİMDİR

XVI. yüzyılda yaklaşık otuz yıl Beylerbeylik yapan ve birçok hayır eseri bırakan Temerrüd Ali Paşa pek az bilinen bir tarihi şahsiyettir. Ali Paşa Bosnalı olup, Enderun'dan yetişmiştir. Çeşitli saray ağalıklarında bulunduktan sonra, Erzurum(3 defa), Karaman, Bağdat, Sivas, Anadolu beylerbeyliklerinde görev yapmıştır. Ali Paşa, Erzurum Beylerbeyi iken 10 Safer 980 (2 Haziran 1572) tarihinde vefat etmiştir.

Camii avlusunda bulunan türbede medfun bulunan Ali Paşa'nın oğlunun mezar taşındaki "Nesli Sultan Beyazıt" şeklindeki kayıt yanlış anlaşılabilir paşanın Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Beyazıt'ın damadı olduğu şeklinde yorumlanmış ve buradan hareket ederek Şehzade Beyazıt'ın babasına karşı başlattığı isyanda onu desteklediği ve bu yüzden idam edildiği bu sebeple caminin kitabesinin bulunmadığı şeklinde ifadeler kayıtlara geçmiş ve bu söylenti halk arasında yaygınlaşmıştır.

Paşanın tevazusu sebebi ile Ali Paşa Camii dışında yaptırdığı yapılara da kitabe koydurmadığı Paşa ile ilgili tek bilimsel çalışmaya imza atan hemşerimiz Doç Dr. Erhan AFYONCU tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca Sayın Afyoncu bahsi geçen isyanda Paşanın Kanuni Sultan Süleyman tarafında yer aldığını ifade etmektedir.

Temerrüd Ali Paşa'nın eşi, II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'ın kızından torunu olan Fatma Sultan'dır. Fatma Sultan'dan bir oğlu ile bir kızı olmuştur.

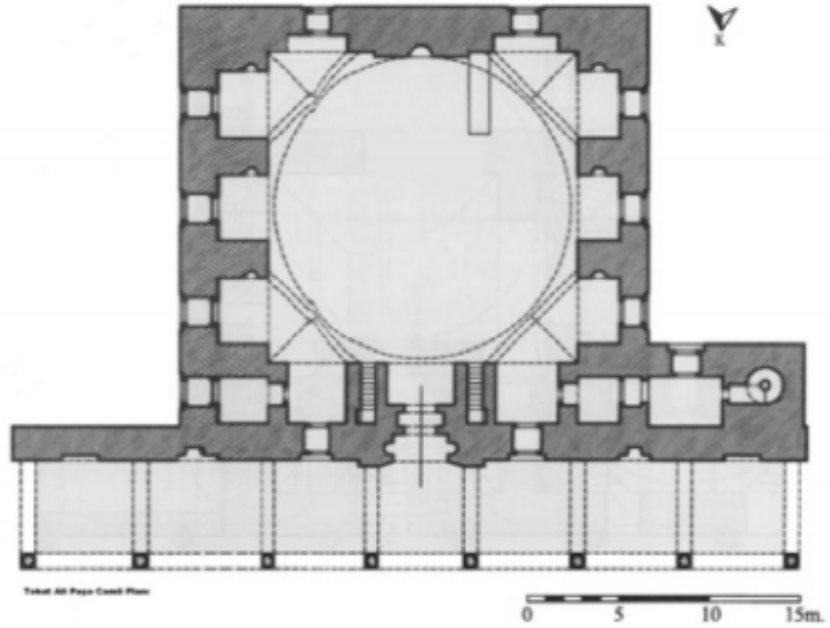
* Tokat Mevlevihane Müzesi Müdürü

Devrin kaynaklarından, Ali Paşa'nın vakur, sert tabiatlı, inatçı ve hayırsever olduğu anlaşılmaktadır. Tarih, fıkıh ve şiirle meşgul olmuş, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır.

Ali Paşa, Tokat'ta 1 cami, 1 hamam (Ali Paşa camii ve hamamı); Erzurum'da 1 cami (Ali Paşa Camii), 1 köprü (Karaz Köprüsü), 9 çeşme (Hasankale'de) ve Sivas'ta sayısını tespit edemediğimiz çeşmeleri yaptırmıştır. Ölümünden sonra vakfettiği para ile Çorum'da da 1 hamam (Ali Paşa Hamamı/Yeni Hamam) yaptırmıştır.

ALİ PAŞA CAMİİ

Caminin yapıldığı dönem Mimar Sinan faaliyetinde ve kendisinin ustalık dönemi diye nitelendirildiği dönemdir. Ali Paşa pozisyon olarak Mimar Sinan'a sipariş verecek durumda ol-

Tokat Ali Paşa Camii Planı

makla birlikte Tokat'ta yaptırdığı Camii ve Hamamı Mimar Sinan'ın yaptırdığı eserler arasında sayılmamaktadır. Bununla birlikte Ali Paşa'nın Çorum'da yaptırdığı Yeni Hamam'ın mi-

Tokat Ali Paşa Camii-1572

marının Sinan olduğu halk arasında söylenmektedir.

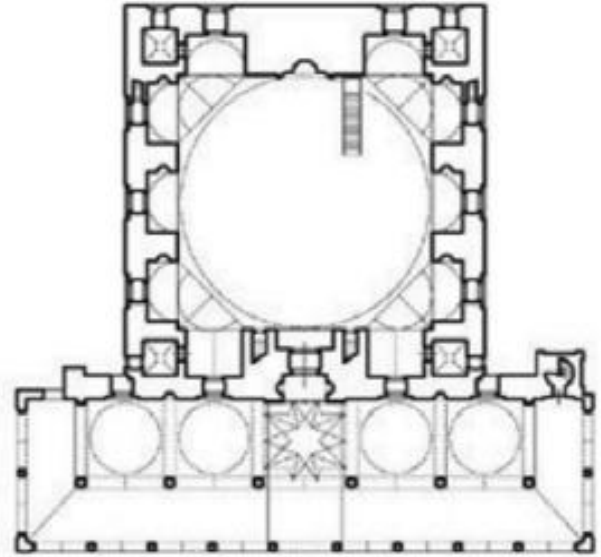
Kendi döneminde yazılan ve onun yaptırdığı eserlerin sayıldığı iki kitapta kendisinin yapmadığı ancak tamir ettiği eserlerin onun eseri olarak kaydedildiği gibi, mimarlığını yapmış olup ta bahsi geçen kitaplarda ismi geçmeyen eserler bulunduğu Mimar Sinan ile ilgili yapılmış bilimsel yayınlarda belirtilmektedir.

Mimar Sinan'a ait 300 den fazla yapının tamamında yapıların inşaatına bizzat kendisinin nezaret etmediği, kendine ait planların yetiştirdiği kalfalar gözetiminde imparatorluğun çok geniş coğrafyasında uygulandığı, aksinin mümkün olmadığı yine Mimarlık Tarihi uzmanlarınca kabul edilmektedir.

Mimar Sinan'a ait olduğu kesin olarak bilinen İstanbul Hadim İbrahim Paşa Camii (1551), Halep Adiliye Camii (1556), Diyarbakır Behram Paşa Camii (1572) planları ile Ali Paşa Cami Planı

küçük farklılıklar dışında aynıdır.

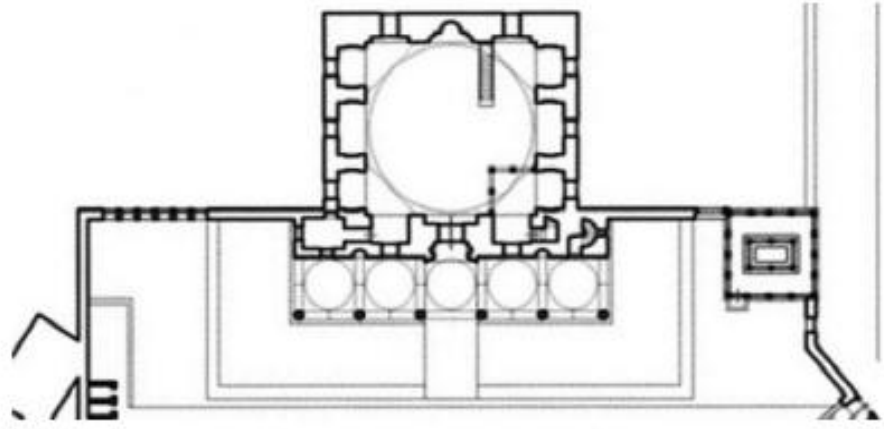
İfade edilen bilgilerin ışığında Ali Paşa Camii Mimarının Sinan olabileceği; ya yanlış-

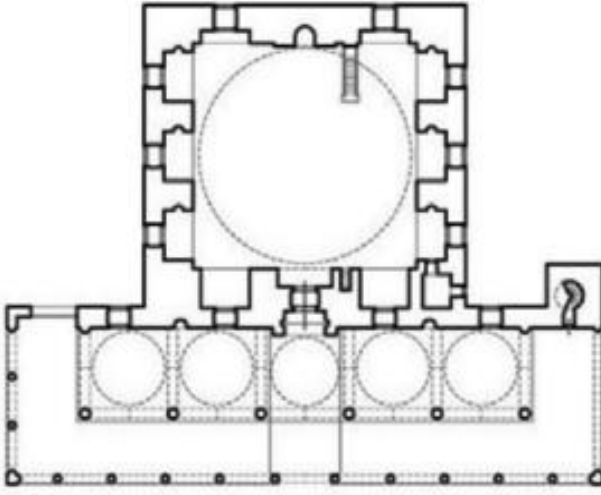
*Diyarbakır Behram Paşa Camii (1562 -1572)
Mimar Sinan*

lıkla ona ait yapılar arasında sayılmadığı veya Ali Paşa'nın Erzurum Valisi iken vefat etmesiyle inşaatın gecikmesi ve planlanandan eksik bir şekilde tamamlanması sebebiyle Sinan tarafından kaydedilmediği düşünülebilir.

Bir başka ihtimal de kendisine ait olduğu kesin olarak bilinen ve aşağıda görü-

İstanbul Hadim İbrahim Paşa Camii (1551) Mimar Sinan

Halep Adiliye Camii 1556 Mimar Sinan

lide son cemaat yerindeki kubbelerin dışında aynı genişlikte bir alanın da üstünün örtüldüğü görülmektedir. Ali Paşa Camii son cemaat yeri iki yanındaki duvar kalıntılarında diğer iki camide olduğu gibi burada da ikinci kademe üstü ahşap örtülü bir alanın planlandığı ancak Ali Paşa'nın vefatı sebebiyle gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır.

Ali Paşa Camii'ne 16. Yüzyıldan orijinal şekliyle günümüze kadar ulaşmış ve benzeri başka bir yerde bulunmayan ahşap şadırvanı içinde barındıran bahçeden yedi kubbe ile örtülü -ki camii, avlusuz klasik dönem camiler arasında son cemaat yeri yedi kubbe ile örtülü olması açısından da tektir- son cemaat yerine ve orta kubbe altından eşsiz bir taş işçiliğine

len camilerin planlarının neredeyse birebir kopyası yine muhtemelen bu camilerden birinde çalışan- kendi kalfaları tarafından burada uygulanmış olabileceğidir. Bu durumda da bir şekilde Ali Paşa Camii'sinin Mimar Sinan ile ilgili olduğu kabul edilmelidir.

Halep ve Diyarbakır'daki camilerin planına bakarak, planın inşaat bitme aşamasında iken vefat etmesi sebebiyle bitirilemeyen kısımların ne şekilde olacağı anlaşılmaktadır. Söz konusu iki ca-

Diyarbakır Behram Paşa Camii

Halep Adiliye Camii

sahip ve Tokat'a özgü açık yeşil/krem renkteki somaki mermerinden yapılmış taç kapıdan harime girilmektedir. Kapı üzerinde kitabe alanı boştur. Paşa ile ilgili kaleme alınmış Doç Dr. Erhan Afyoncu'nun yegâne makalesinde bunun sebebi olarak paşanın dindarlığı ve tevazusu zikredilmekte ve başka yapılarında aynı durumun söz konusu olduğu ifade edilmektedir.

Taç kapının iki yanında üst tarafı üç dilimli kemerlerle çevrili birer pencere bulunmaktadır. Bu şekilde kemer Memluklular tarafından çok sevilmiş, Mısır, Irak ve Suriyede'ki Memluklu Türkler tarafından, yapılarında oldukça sık kullanılmıştır. -Burada Mimar Sinan'ın Mısır Seferine katıldığını hatırlanmalıdır.- Aynı tarz Diyarbakır Behram Paşa Camiinde de görülmektedir. Pencerelerden sonra yine iki tarafta mihrabiyeler bulunmaktadır. İki yandaki son kubbelelerin hizasındaki duvarlarda pencere açıklıklarını görülmekle birlikte sol taraftaki pencere taşla örülmüş sağ taraftaki pencereye kapı konulmuştur.

Harim, güneyde kible duvarına gizlenmiş diğer üç yönde belirgin sekiz ayağın taşıdığı tek kubbe ile örtülüdür. Kible duvarı dışındaki üç duvarda ayakların arası derin olarak düzenlenmiş ve üzeri tonozla örtülmüştür. Bu şekilde cami harimi genişletilmiştir. Cami girişinin iki yanındaki ayakların içinden yukarı çıkılmaktadır. Doğu, batı ve kuzey yönlerinde üst mahfiller oluşturulmuştur. Doğu ve batı yönündeki üst mahfiller aynı plan tipindeki camilerden yalnızca bu camilerde görülür. Mahfiller pencereden gelen ışıkların direk harime girmesini engellediklerinden gerekli aydınlığı sağlamak için benzer örneklerden farklı olarak, kubbe kasnağındaki pencereler dışında bir de kubbe eteklerine pencere dizisi yerleştirilmiştir. Bu plan tipinin en gelişmiş örneği Edirne Selimiye Camii'dir.

Mihrab ve minberde de taç kapıda kullanılan yeşil mermer kullanılmıştır. Osmanlı 16 yüzyıl mimarisine uygun olarak sade ancak muhteşemdir.